

ЄВГЕН МАЛАНЮК І ПАВЛО ТИЧИНА

До 100-річчя з часу народження Євгена Маланюка

У когорті найвизначніших українських поетів ХХ ст. почесні місця належать насамперед Павлові Тичині (1891 — 1967) і Євгену Маланюкові (1897—1968). Вони помітно зближені як майстри художнього слова і майже повністю споляризовані у життєвій долі. Якщо Тичина став патріархом української поезії радянського часу, то Маланюк фактично очолив суттєво супротивну їй поезію української діаспори. І в той же час у цих виключно самотніх письменників є немало й спільного, що обумовлено їхньою щирою любов'ю до свого народу, до рідної культури і літератури, а також співзвучністю талантів. До цього слід додати ще й певну орієнтацію дещо молодшого за віком Маланюка на блискучу й неповторну творчість молодого Тичини, надихану революційними подіями боротьби за незалежність України.

Однак відзначене є лише загальною канвою, на якій по-своєму вималювались, формуючись і розвиваючись, творчі постаті: Павла Тичини і Євгена Маланюка. Вони обидва з великим захватом зустріли змагання українського народу за його волю і принадливу побудову своєї суверенної держави в кінці 10-х — на початку 20-х років, причому Тичина як поет, автор широко відомих «Сонячних кларнетів» і «Золотого гомону», а Маланюк — як воїн за Українську Народну Республіку, після російсько-більшовицького розгрому якої змушений був емігрувати (1920 р.) на Захід (спочатку в Чехію, далі в Польщу, звідки знову повернувся в Чехію, а після Другої світової війни перебрався до Америки), всюди залишаючись незламним українським патріотом до кінця свого життя. Тичина ж під тиском «партійно-борчих породіль» внутрішньо роздвоївся, хоча, може, й щиро брався за прославлення зовнішньо привабливих постулатів радянсько-більшовицької влади, але переконуючись у їх облудності, кривив душою, а тому неминуче мілів як поет, бився в тенетах духовної неволі і не знаходив виходу. І хоч Тичина став на чолі українських радянських письменників, все ж його внутрішній протест проти дволикої «соціалістичної дійсності» проривався у спалахах високої поетичної творчості, зокрема в період Великої Вітчизняної війни, а також короткочасних «відлиг», які наступали в деякі роки радянської влади. І це не давало заглухнути талантові, стояло заслоном на шляху повного зникнення духовного зв'язку Тичини з такими майстрами слова, як Маланюк. До речі зазначити, що їх зближала — при різкій відмінності соціально-політичних умов, за яких вони жили і діяли — не лише спорідненість талантів, а й широка орієнтація на кращі досягнення світової літератури, а також органічне поєднання у власній творчості вартісних здобутків усіх провідних напрямків і шкіл у царині української поезії початку ХХ ст.

Євген Маланюк, розпочавши творчий шлях пізніше, причому в умовах відсутності безпосереднього зв'язку з батьківщиною, ревно слідкував за літературним життям Радянської України, особливо таких митців, як Павло Тичина, Максим Рильський, Микола Зеров, а з пізніших — Ліна Костенко, Іван Драч, Микола Вінграновський. Він високо цінував все краще з їхнього творчого набутку, хоча й з суттєвими застереженнями, зокрема щодо поезії Тичини. Маланюк пропагував його творчість, насамперед серед польських і чеських письменників, навіть

плекав плани видання творів Тичини, Рильського, Савченка та інших українських поетів за кордоном. У ряді своїх розвідок та рецензій він рекламував «незбориму чарівність» кращих творчих досягнень Тичини, часто охоче цитував його вірші (наприклад, у статті «Буряне поліття»). Взагалі з його поезії Маланюк виокремлював ранній — сонячно-кларнетний — період, засуджуючи в загальному пізніші творіння. Більше того, він знаходився під впливом творчості молодого Тичини, що позначилось на низці його творів.

Для підтвердження сказаного можна взяти вірш Маланюка «Стилет чи стилос?...» (1924). Він є одним з характерних ранніх його творів, у якому, як і в «Сонячних кларнетах» Тичини, природа і людина подані в тісному взаємозв'язку. Маланюк висловлює щире захоплення «берегами краси» чарівниці-природи, далеко вищими від теж по-своєму привабливого людського «галасу бою», що виразно нагадує в своїй основі сприйняття природи Тичиною:

Стилет чи стилос? — не збагнув. Двоєко
Вагаються трагічні терези.
Не кинувши у глиб надійний якор,
Пливу й пливу повз береги краси.
Там дивний ліс зітхає ароматом
І ввесь дзвенить от гімнів п'яних птиць,
Співа трава, ніким ще не зім'ята,
І вабить сном солодких таємниць;
Там зачарують гіпнотичні кобри
Під пестоші золототілих дів...
А тут — жаха набряклий вітром обрій:
Привабить, зрадить і віддасть воді.
Та тільки тут веселий галас бою —
Розгоном бур іі божевіллям хвиль.
Безмежжя! Зачарований тобою,
Пливу в тебе! В твій п'яний синій хміль!

У поетичних творах Євгена Маланюка нерідко звучать ноти, дуного оркестру». Це виступає в нього не самодостатньо, а, як правило, при спогадах про Батьківщину, наприклад, у поезії «Несамовитим криком крові...», де Україна, за образним висловом поета, виконує

...космічну фугу

На струнах зореметних рун.

Ще виразніше виявляється орієнтація Маланюка на «сонячно-кларнетні» зображення Всесвіту і природи Тичиною, але з неодмінною проєкцією на суспільні явища, в поезії «Вечір» (1923). До речі зазначити, що це один з найраніших творів Маланюка, в яких повів творчості Тичини виступає цілком виразно, хоча й своєрідно:

Крізь заходу іконостас,
З нерукотворним ликом Бога,
Стомились спалені уста
Кричать анафему епохам.
Кривавляться сувої хмар —
Повстань червлені орифлами —
Й під тиші похоронний марш
У тьму згоряють над полями.
В космічній рокотанні зір,
О сонце, отче злої тварі,
Даремна кров твоїх офір
Перуновій прадавній ярі!
На полум'ї твоїм світи —
Не сплавить, не переробити,

поета під впливом жорстоких суспільно-політичних обставин. Такою насправді була об'єктивна дійсність. І це добре розумів Маланюк, коли писав (у статті «Буряне поліття», 1927): «Історія з Тичиною — явище, на жаль, суто-об'єктивне, а не суб'єктивне. Коли б Тичина сам «перейшов», наприклад, розчарувавшись в українських можливостях і зробивши «чесним» москвофілом, це було б пів горя. Біда в тім, що його, одеською мовою кажучи, — «перейшли» (Євген Маланюк. Книга спостережень. К., 1995, с. 19). Таке розуміння Маланюком «метаморфози» Тичини заслуговує на пильну увагу, свідчить про глибину і об'єктивність його мислення.

У передмові до збірки Євгена Маланюка «Поезії», виданої у Києві 1992 р. (першої в Україні), М. Неврлий — відомий словацький літературознавець-україніст (який особисто був знайомий з Маланюком) навів цікаві фрагменти із спогадів П. Шоха (див. с. 19—20), де йдеться про зустріч цього поета з Павлом Тичиною, «либонь, у 1926 р. у Празі, куди Тичина приїздив до нововідчиленої місії УРСР». Як сказав Маланюк, говориться у цих спогадах, «Тичина робив враження на смерть переляканої людини, що боялася своєї тіні». Не дивина, що Маланюк «до Тичини згубив респект після зустрічі з ним».

Справді, Павло Тичина після болісного переходу на бік «партійно-борчих породіль» почав уникати знайомих, усе більше усамітнювався, трагічно переживаючи свою психологічну роздвоєність. Зовнішньо він справляв враження замкнутої, мовчазної особи, навіть «на смерть переляканої людини», як це здалося Маланюкові. Між ним і Тичиною наступило вже цілком очевидне відчуження, в крайньому разі, за зовнішньою видимістю. Не випадково з другої половини 20-х років помітно заглухає відгук поезії Тичини в творчості Маланюка, хоча спогади про нього—саме молодого Тичину — як незвичайного митця слова ще неодноразово будуть з'являтися в низці публіцистичних і критично-літературних праць Маланюка.

Таким складним вимальовується спектр відносин і творчих взаємин Євгена Маланюка з Павлом Тичиною як поетом її особистістю. І все ж вони не забували один одного: не тільки Маланюк Тичину, а й Тичина Маланюка. Про це маємо красномовне підтвердження М. Неврлого, який подав таке цікаве свідчення у згаданій передмові (с. 15):

«Дозволю собі малий екскурс. Коли я був в гостях у Павла Григоровича у Києві, він мене досить таємничо спитав, чи знаю я такого поета, як Маланюк. Я відповів, що так та що навіть був із ним трохи знайомий. Тоді Павло Григорович спитав, чи знаю я, що Маланюк присвятив йому вірша. Я знову відповів, що знаю, і почав відновлювати в пам'яті першу строфу...

Павло Григорович гірко посміхнувся, нервово оглянувся і притише-ним, майже розпачливим голосом відповів: «Миколо Ярославовичу, він єдиний мене зрозумів, він єдиний сказав мені правду... А інші мені кадили... Так воно й сталося... Від кларнета мого пофарбована дудка осталась... Всі мені кадили, а він один сказав мені правду».

Павло Григорович був сильно схвилований. Боляче й прикро було слухати ці щирі слова. Дивно й незрозуміло було спостерігати, як він — бард «суверенної» Радянської України — час від часу в своєму помешканні (на Репіна, 5) оглядається... Ось які асоціації викликає у мене цей Маланюків вірш. Любов і біль до геніального Тичини».

Наведене свідчення має виключну цінність для розуміння Павла Тичини як людини і поета. Виявляється, що твердження про його психологічне роздвоєння не безпідставне. Не безпідставною також є думка не тільки про певну орієнтацію Маланюка як поета на Тичину, але

й про зворотню дію — сказати б, оглядку Тичини на Маланюка, думки якого він високо ставив у сутнісному і морально-етичному сенсі. Можливо, що саме Маланюк у значній мірі не давав згаснути поетичному талантові Тичини під тиском офіційно-більшовицької ідеології, сприяючи появі спалахів його внутрішнього протесту і потужного поетичного лету.

Отже, процес впливу у взаєминах між Євгеном Маланюком і Павлом Тичиною був обопільним, причому як наявним, так і прихованим. Цінним є те, що він благодатно діяв у справі розвитку української літератури, яка, багато в чому дякуючи цим виключної обдарованості майстрам художнього слова, досягла найвищих вершин світової поезії ХХ ст.

